

**Έκθεση
για την
Οικονομία
και την
Απασχόληση
2017**

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΚΥΠΡΟΥ**

Κεφάλαιο 1.

Τα συμπεράσματα της
έκθεσης

1. Η ανάκαμψη της οικονομίας της διετίας 2015-2016 συνεχίστηκε κατά το 2017 αφενός μεν επειδή διατηρήθηκαν ευνοϊκές οι εξωτερικές συνθήκες (δηλαδή η εκτροπή των τουριστικών ρευμάτων της Μεσογείου προς ασφαλείς προορισμούς και η διατήρηση των χαμηλών τιμών του πετρελαίου) αφετέρου δε επειδή συνεχίστηκε η χαλάρωση της περιοριστικής δημοσιονομικής προσπάθειας και ο αποπληθωρισμός ενίσχυσε την αγοραστική δύναμη των εισοδημάτων, την ιδιωτική κατανάλωση και μέσω αυτής το ΑΕΠ και την απασχόληση.
2. Η ανάκαμψη του 2015:1-2017:2 οδήγησε σε πλήρη χρησιμοποίηση του παραγωγικού δυναμικού που ήταν αχρησιμοποίητο κατά τα προηγούμενα έτη.
3. Επρόκειτο για την φάση εκείνη κατά την οποία οι επιχειρήσεις αντέδρασαν στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας που είχε προηγηθεί, αφενός μειώνοντας τις τιμές τους και αφετέρου αυξάνοντας τα περιθώρια κέρδους τους, και βελτίωσαν έτσι την ανταγωνιστικότητά τους (άρα και την εξωτερική ζήτηση) και την αγοραστική δύναμη των ονομαστικών μισθών (άρα την εσωτερική ζήτηση).
4. Σε αυτή την διαδικασία συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό και η διατήρηση της τιμής του πετρελαίου σε χαμηλά επίπεδα. Η οικονομία δεν θα μπορεί στο εξής να ωφελείται μειώσεων των τιμών του πετρελαίου ενώ ταυτοχρόνως η ανατίμηση του ευρώ θα θίξει την ανταγωνιστικότητα τιμής που επηρεάζει τις εξαγωγές. Αυτό συνεπάγεται ότι η ώθηση που δέχθηκε η αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών κατά το 2015 και το 2016, χάρη στις χαμηλότερες τιμές πετρελαίου, βαθμιαία εξαντλείται και θα εκλείψει κατά το 2018. Επομένως, μειώνονται βαθμιαία οι ωφέλειες που επέφερε η μείωση της τιμής του πετρελαίου, και παράλληλα μειώνεται η ευνοϊκή επίπτωση που είχε για την οικονομία η χαμηλότερη συναλλαγματική ισοτιμία του ευρώ έναντι των νομισμάτων των χωρών με τις οποίες η Κύπρος διατηρεί ισχυρές οικονομικές σχέσεις.
5. Το τέλος της διαδικασίας του *ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού* και της ανοδικής φάσης του οικονομικού κύκλου, σηματοδοτεί η επανεμφάνιση των μικρών αλλά υπαρκτών αυξήσεων των τιμών.
6. Στην διάρκεια της ανοδικής φάσης του οικονομικού κύκλου των ετών 2015-2017, δεν λύθηκαν σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα, τα οποία είτε υπήρχαν ήδη κατά τον χρόνο έναρξης της κρίσης είτε δημιουργήθηκαν από την ίδια την διαχείρισή της.
7. Κατά τη διάρκεια της τρέχουσας ανάκαμψης, η ιδιωτική κατανάλωση αυξήθηκε υποστηριζόμενη, πρώτον, από την αύξηση της απασχόλησης, δεύτερον, από την αύξηση των πραγματικών μισθών που προκαλούσε ο αποπληθωρισμός, τρίτον, από την άντληση χρημάτων από τις αποταμιεύσεις, και τέταρτον, από την μη-εξυπηρέτηση ενός σημαντικού μεριδίου του ιδιωτικού χρέους. Κατά τα επόμενα έτη, η ιδιωτική κατανάλωση αναμένεται να επιβραδυνθεί καθώς έκλεισε ο κύκλος του αποπληθωρισμού (και των επακόλουθων αυξήσεων της αγοραστικής δύναμης των ονομαστικών μισθών), το τραπεζικό σύστημα πιθανότατα θα εντείνει τις απαιτήσεις του από τα νοικοκυριά για αυξημένες πληρωμές εξυπηρέτησης του χρέους τους, και είναι αρκετά πιθανό να επιταχυνθεί η ανασύσταση των ιδιωτικών αποταμιεύσεων που αποσκοπούν στην ενίσχυση της ασφάλειας των νοικοκυριών (ενώ η μείωση των αποταμιεύσεων έως τώρα τροφοδοτούσε την ιδιωτική κατανάλωση).
8. Ο δυνητικός ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ αναμένεται να κινηθεί σε χαμηλότερα επίπεδα (μεταξύ 1% και 2%) επειδή οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας έχουν καθηλωθεί σε χαμηλά επίπεδα και δεν αναμένεται να παρουσιάσουν σημαντικές αυξήσεις.

9. Μέχρι το καλοκαίρι του 2016, η συσσώρευση κεφαλαίου παρέμεινε αρνητική (δηλαδή οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ήταν αρνητικές) με αποτέλεσμα τη συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού. Εν συνεχεία οι καθαρές επενδύσεις αυξήθηκαν θεαματικά, αντανakλώντας όμως σε μεγάλο βαθμό την μεγέθυνση των εισαγωγών μεταφορικών μέσων (πλοίων και αυτοκινήτων σαλούν) καθώς και την ανάκαμψη της οικοδομικής δραστηριότητας, δηλαδή δύο στοιχείων των παγίων επενδύσεων με αμφίβολη επίπτωση στην παραγωγική ικανότητα της χώρας.
10. Το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών είναι ήδη εξαιρετικά ελλειμματικό στο επίπεδο παραγωγής και ζήτησης που βρίσκεται σήμερα η οικονομία έτσι ώστε η συνέχιση της ανάκαμψης θα προκαλέσει εκ νέου μεγάλο έλλειμμα στο εξωτερικό ισοζύγιο, το οποίο οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προβλέπουν ότι θα ανέλθει στα πολύ υψηλά και μη διατηρήσιμα επίπεδα περίπου -6% του ΑΕΠ κατά το 2018 και -7% κατά το 2019 (εκτός εάν ο κυπριακός τουρισμός κατορθώσει να αυξήσει ταχύτατα το παραγωγικό του δυναμικό και να επιτύχει εντυπωσιακή άνοδο των εξαγωγών χάρη σε ευνοϊκούς εξωγενείς παράγοντες).
11. Τα υψηλά επίπεδα του ιδιωτικού χρέους και των μη-εξυπηρετούμενων δανείων, καθώς και το ύψος του δημόσιου χρέους αποτελούν τροχοπέδη για την ανάπτυξη των επομένων ετών. Το χρέος των νοικοκυρών ως ποσοστό του εισοδήματός τους, παραμένει μακρόθεν το υψηλότερο στην περιοχή του ευρώ, και η μείωσή του θα έχει αναγκαστικά υφεσιακά αποτελέσματα. Τα προβλήματα των κόκκινων δανείων βρίσκονται μόνο στην απαρχή της λύσης τους.
12. Ο μέσος ονομαστικός μισθός (στο σύνολο της οικονομίας) παραμένει στάσιμος και η αγοραστική δύναμή του αυξήθηκε μόνο χάρη στον αποπληθωρισμό, του οποίου ο κύκλος έκλεισε. Θα τεθεί όμως έτσι εκτός λειτουργίας ένας από τους κινητήρες της οικονομικής μεγέθυνσης των προηγούμενων ετών επειδή η αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μισθών είναι βασική συνιστώσα της ιδιωτικής κατανάλωσης που δίνει ώθηση στις αυξήσεις του ΑΕΠ.
13. Η ικανότητα της Κυπριακής οικονομίας να αναπτύσσεται μακροχρονίως ισορροπημένα (χωρίς δηλαδή να επανεμφανιστούν σοβαρές μακροοικονομικές ανισορροπίες) είναι ρυθμοί της τάξης του 1,5% έως 2,0% ετησίως (εκτιμήσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής και Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου). Εξάιρεση αποτέλεσαν τα δύο πρώτα έτη αμέσως μετά από το τέλος της ύφεσης, επειδή η εκκίνηση της ανάκαμψης έγινε από πολύ χαμηλό σημείο στο οποίο υπήρχε άφθονο αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό και επειδή η διαδικασία του αποπληθωρισμού βρισκόταν ακόμα σε εξέλιξη. Ήδη, όμως, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η κυπριακή οικονομία χρησιμοποιεί πλέον πλήρως το παραγωγικό της δυναμικό. Κατά το 2018, μεταξύ των 16 πιο αναπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Κύπρος θα είναι η χώρα με το μεγαλύτερο παραγωγικό χάσμα (διαφορά τρέχοντος ΑΕΠ από το δυνητικό ΑΕΠ). Θα είναι δηλαδή η χώρα η οποία θα έχει εξαντλήσει περισσότερο από κάθε άλλη τα περιθώρια που διαθέτει για να μην οδηγηθεί σε μακροοικονομικές ανισορροπίες. Οι αυξήσεις των τιμών θα επανεμφανιστούν και υπάρχει αυξημένος κίνδυνος, κάθε περαιτέρω μεγέθυνση του ΑΕΠ που θα υπερβαίνει τον δυνητικό ρυθμό ανάπτυξης να αυξάνει υπέρμετρα το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών, του οποίου η πορεία ελέγχεται πλέον, όχι μόνον από τις αγορές αλλά και από τον νέο θεσμικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
14. Αυξημένη αισιοδοξία προκαλεί το γεγονός ότι η πραγματικότητα υπερέβη κατά την διετία της ανάκαμψης όλες τις προβλέψεις σύμφωνα με τις οποίες ο ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ δεν θα υπερβαίνο το 2% παρά μόνον κατά το 2018. Ωστόσο, υπέρβαση της κρίσης δεν θα υπάρχει για όσο καιρό οι διαρθρωτικές αδυναμίες της Κυπριακής οικονομίας θα περιορίζουν

τις μακροχρόνιες δυνατότητες ισορροπημένης ανάπτυξης της Κυπριακής οικονομίας σε ετήσιους ρυθμούς που θα κινούνται κάτω από το 2%.

15. Ο μακροχρόνιος ρυθμός ισορροπημένης ανάπτυξης εξαρτάται και από εξωγενείς, και επομένως αστάθμητους, παράγοντες (που δεν αναφέρονται στις ενδογενείς δυνάμεις της οικονομίας), όπως η ανάπτυξη των ενεργειακών πόρων, οι αναπτυξιακές επιδόσεις των εμπορικών εταιριών της Κύπρου, οι συναλλαγματικές ισορροπίες, οι όροι με τους οποίους θα λυθεί το Κυπριακό ζήτημα κλπ. Μεταξύ αυτών των εξωτερικών συνθηκών, στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια θα αναλάβει σημαντικό ρόλο η νομισματική πολιτική της ευρωζώνης. Εάν παραμείνει χαλαρή ώστε να ευνοεί την υποτίμηση της νομισματικής ισοτιμίας του ευρώ, και εάν υπάρξει κάποια χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας, θα ευνοηθούν οι αναπτυξιακές τάσεις πανευρωπαϊκά.
16. Στη σημερινή συγκυρία έχει ιδιαίτερη σημασία για την Κύπρο η ισοτιμία του ευρώ έναντι του δολαρίου, η οποία ήδη είχε ευνοϊκές επιπτώσεις στον εξαγωγικό τομέα κατά την προηγούμενη περίοδο αλλά παρουσιάζει από τους πρώτους μήνες του 2017 ανατίμηση, όχι μόνον έναντι του αμερικανικού νομίσματος αλλά και έναντι νομισμάτων που είναι συνδεδεμένα με αυτό. Εάν συνεχιστεί ή έστω διατηρηθεί η ανατίμηση, η Κύπρος θα υποστεί επιζήμια υποχώρηση της ανταγωνιστικότητας επειδή η ισοτιμία δολαρίου-ευρώ στην οποία μπορεί να διατηρεί ισορροπημένο το εξωτερικό της ισοζύγιο και να έχει σταθερό πληθωρισμό (συναλλαγματική ισοτιμία ισορροπίας) είναι σημαντικά χαμηλότερη από την σημερινή. Με βάση τις σχετικές εκτιμήσεις του CEPII, μέχρι στιγμής η αρνητική επίπτωση στην Κυπριακή ανταγωνιστικότητα από την ανατίμηση του ευρώ έναντι του δολαρίου εμφανίζεται με αύξηση κατά 5% της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας της Κύπρου, τείνοντας να ακυρώσει ένα μεγάλο μέρος από την μείωση που επιτεύχθηκε μέσω της επώδυνης, για τις εργαζόμενες τάξεις, διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης των προηγούμενων ετών: Ο αποπληθωρισμός στη διάρκεια της κρίσης οδήγησε σε υποτίμηση της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας (REER) που μείωσε κατά περίπου 10% τις τιμές καταναλωτή, εκ των οποίων το ήμισυ τείνει να ακυρωθεί από την υποτίμηση του δολαρίου.
17. Η μειωμένη τιμή του πετρελαίου, αποδείχθηκε εξαιρετικά επωφέλης για την Κυπριακή οικονομία κατά την διετία 2015-2016 διότι βελτίωσε το εμπορικό ισοζύγιο, μείωσε σημαντικά τους πόρους που διαθέτει η χώρα για την αγορά πρώτων υλών από το εξωτερικό, αύξησε τα περιθώρια κέρδους των επιχειρήσεων και το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών ευνοώντας τον αποπληθωρισμό. Μια ενδεχόμενη περαιτέρω αύξηση της τιμής του πετρελαίου θα αναιρέσει εν μέρει τα πλεονεκτήματα αυτά κατά βαθμό ανάλογο του μεγέθους της.
18. Εάν η Κυπριακή οικονομία αναπτυσσόταν κατά τα επόμενα έτη με τους ίδιους υψηλούς ρυθμούς, θα μπορούσε να επιστρέψει σύντομα στο ΑΕΠ του 2011. Αυτό όμως θα γινόταν με αντίτιμο την επανεμφάνιση σοβαρών μακροοικονομικών ανισορροπιών για τις οποίες θα χρειαζόταν εκ νέου διόρθωση με την εφαρμογή νέων περιοριστικών πολιτικών επειδή δεν υπάρχει πλέον διαθέσιμο αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό (εκτιμήσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής) ή εάν υπάρχει αρκεί μόνο για ένα ακόμη έτος (εκτιμήσεις ΔΝΤ).
19. Γνωρίζουμε, χάρη σε ιστορικά παραδείγματα, όπως αυτό της Ελλάδας των ετών 2004 έως 2008, ότι δεν είναι αδύνατο για μια κυβέρνηση, παρά τους ορατούς κινδύνους μιας υπερθέρμανσης της οικονομίας και εμφάνισης σοβαρών μακροοικονομικών ανισορροπιών, και αποφασίζοντας με κριτήρια στενού πολιτικού οφέλους, να επιμείνει στην ενίσχυση της οικονομικής μεγέθυνσης ευνοώντας την εμφάνιση ανισορροπιών. Ελπίζουμε ότι θα ληφθούν

άμεσα μέτρα για την αναβάθμιση και την επέκταση του παραγωγικού συστήματος ώστε η μεγέθυνση του ΑΕΠ να μην δημιουργεί προϋποθέσεις υπερθέρμανσης της οικονομίας και μακροοικονομικών ανισορροπιών.

20. Για την εκτίμηση της μακροοικονομικής κατάστασης, κρίσιμη σημασία έχει το δυνητικό προϊόν ή δυνητικό ΑΕΠ, το οποίο είναι το μέγιστο προϊόν που μπορεί να επιτύχει μια χώρα χωρίς να δημιουργούνται μακροοικονομικές ανισορροπίες όπως αύξηση του πληθωρισμού, ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, και μη βιώσιμα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού. Έτσι, το δυνητικό ΑΕΠ είναι ένα άνω όριο το οποίο βεβαίως το ΑΕΠ μπορεί να υπερβαίνει. αλλά μόνο πρόσκαιρα επειδή αυτό οδηγεί σε μακροοικονομικές ανισορροπίες των οποίων η διόρθωση απαιτεί εν συνεχεία περιοριστική υφεσιακή πολιτική, μερικές φορές επώδυνη, ιδιαίτερα για τις εργαζόμενες τάξεις οι οποίες συνήθως καλούνται να φέρουν τα βάρη της εκάστοτε πολιτικής λιτότητας. Στην Κύπρο, κατά την τελευταία διετία 2016-2017 υπήρξε αύξηση της παραγωγής που οδήγησε το τρέχον ΑΕΠ στο ύψος του δυνητικού ΑΕΠ. Εφόσον θα συνεχιστεί η παρούσα ανάκαμψη κατά το επόμενο έτος, προβλέπεται από τις υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ότι το ΑΕΠ θα υπερβεί το δυνητικό ΑΕΠ περίπου κατά 3.0%. Σε αυτήν την περίπτωση κάθε επιπλέον αύξηση του ΑΕΠ θα έπρεπε να περιμένουμε ότι θα συνοδεύεται από αύξηση των εισαγωγών και συνακόλουθη διεύρυνση του ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, καθώς και από την επανεμφάνιση των διαδοχικών αυξήσεων των εγχώριων τιμών, ιδιαίτερα εάν αυτές ενισχυθούν από άνοδο των τιμών του πετρελαίου. Με δεδομένο ότι τα υψηλά ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών δεν είναι πλέον ανεκτά, ούτε από τις χρηματοπιστωτικές αγορές ούτε από τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, μια πορεία διεύρυνσής τους μπορεί να δημιουργήσει αρνητικές προσδοκίες για την πορεία της Κυπριακής οικονομίας και να προκαλέσει ανεπιθύμητες αντιδράσεις. Μια σημαντική επίπτωση της ανόδου του ΑΕΠ πάνω από το δυνητικό ΑΕΠ είναι ότι οι αυξήσεις των τιμών θα μειώσουν την αγοραστική δύναμη των ονομαστικών μισθών, εάν αυτοί παραμείνουν αμετάβλητοι. Αυτό θα έχει ευρύτερες επιπτώσεις, επειδή η ανάκαμψη βασίστηκε, περίπου μέχρι το φθινόπωρο του 2016, μεταξύ άλλων και στην αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μισθών που προκαλούσε ο αποπληθωρισμός. Για να μην υπάρξει επιδείνωση του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών, που είναι λογικό να περιμένουμε κατά την επόμενη διετία εξαιτίας της ανόδου του ΑΕΠ πάνω από το δυνητικό ΑΕΠ (δηλαδή της αυξημένης εσωτερικής ζήτησης πάνω από τις αντοχές της εγχώριας παραγωγικής ικανότητας), θα πρέπει να υπάρξει ικανή αύξηση των Κυπριακών εξαγωγών κατά το 2018 οφειλόμενη είτε σε εξωγενείς παράγοντες, όπως η ευνοϊκή γεωπολιτική κατάσταση, είτε σε επανεμφάνιση της διολίσθησης της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ έναντι των άλλων νομισμάτων (με αντιστροφή δηλαδή της σημερινής ανοδικής τάσης), είτε στην μείωση των περιθωρίων κέρδους των εξαγωγικών επιχειρήσεων ώστε να διατηρήσουν τις τιμές τους σε ανταγωνιστικά επίπεδα.
21. Η διαδικασία της προσαρμογής της οικονομίας στη διάρκεια της κρίσης, έχει οδηγήσει σε πολύ μικρές αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας της τάξης του 1% για το σύνολο της δεκαετίας. Πρόκειται για τόσο μικρές αυξήσεις που μπορούμε να θεωρήσουμε ότι βρίσκονται μέσα στα όρια του στατιστικού λάθους. Έτσι, το σημερινό επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας είναι παραπλήσιο με αυτό του 2008, παραμένει δηλαδή πρακτικά αμετάβλητο. Αυτή η δυσμενής εξέλιξη, μαζί με την μείωση του εργατικού δυναμικού κατά περίπου 3% στη διάρκεια της κρίσης έχει οδηγήσει σε πτώση το *δυνητικό ΑΕΠ*. Η απουσία μακροχρόνιας αυξητικής τάσης της παραγωγικότητας σχετίζεται με το γεγονός ότι η οικονομία εισήλθε από την αρχή της κρίσης σε φάση αποεπένδυσης, η οποία διέκοψε την μεταφορά της τεχνολογικής και οργανωτικής προόδου στις παραγωγικές

διαδικασίες. Βεβαίως, υπάρχει πρόσφατη αύξηση των επενδύσεων, η οποία όμως αφορά κυρίως σε μη παραγωγικές επενδύσεις (κατοικίες και ιδιωτικά αυτοκίνητα).

22. Η αναδιανομή του εισοδήματος από την εργασία στο κεφάλαιο επιβεβαιώνεται, τόσο από την άνοδο του μέσου περιθωρίου κέρδους, το οποίο παραμένει σε επίπεδα σαφώς υψηλότερα από την προ κρίσης περίοδο παρά την πρόσφατη μικρή υποχώρησή του, όσο και από την αύξηση του εισοδηματικού μεριδίου του κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ.
23. Όσον αφορά τον αποπληθωρισμό, η πτώση των τιμών των εξαγωγών δεν είναι τόσο ένα επίτευγμα της πολιτικής της μείωσης του κόστους εργασίας αλλά κυρίως μια επίπτωση της μείωσης της τιμής των εισαγωγών και ιδιαίτερα του πετρελαίου. Σε μικρότερο βαθμό, το ίδιο ισχύει και για τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ, δηλαδή για τις τιμές της εγχώριας παραγωγής: η πτώση του αποπληθωριστή του ΑΕΠ εκκίνησε ενάμιση έτος μετά από την αντίστοιχη εκκίνηση της μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας και ήταν συνολικά περιορισμένη, με αποτέλεσμα να αυξηθούν τα περιθώρια κέρδους.
24. Η αύξηση του ΑΕΠ κατά την τριετία της ανάκαμψης ανήλθε σωρευτικά σε 8,5%, και οδήγησε σε σχεδόν ισόποση αύξηση της απασχόλησης (7,5%).
25. Η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων στη διάρκεια του 2016-2017 συνέβαλε στην μείωση που παρουσίασε το ποσοστό ανεργίας. Ωστόσο, η αντίστοιχη μείωση του 2015 δεν προήλθε από την αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων αλλά και από την συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού (αποθάρρυνση ανέργων και μετανάστευση).
26. Μετά την εφαρμογή του προγράμματος μεταρρυθμίσεων που εφαρμόστηκε, έχει επέλθει διαρθρωτική μετατόπιση στην σχέση μεταξύ ποσοστού ανεργίας και μεριδίου της εργασίας, με την έννοια ότι *οι δυνάμεις της εργασίας, για το ίδιο ποσοστό ανεργίας, επιτυγχάνουν τώρα μικρότερο μερίδιο της εργασίας*. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι τροποποιημένες θεσμικές συνθήκες που προέκυψαν από την εφαρμογή του μνημονίου λειτουργούν υπέρ των επιχειρήσεων αποδυναμώνοντας την διαπραγματευτική ισχύ των μισθωτών.
27. Η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων συμβάλλει στην αύξηση της εσωτερικής ζήτησης και του ΑΕΠ, και ανήκει σε έναν πολλαπλασιαστή όπου η αρχική ώθηση που δέχτηκε το ΑΕΠ προκαλεί αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων, που αποκτούν εισόδημα το οποίο δαπανούν και δίνουν έτσι μια νέα ώθηση στην αύξηση του προϊόντος κ.ο.κ. Αυτός ο χρηστός κύκλος απασχόλησης-ΑΕΠ έχει τεθεί σε λειτουργία κατά την τελευταία διετία και το ανώτατο όριο του είναι το δυνητικό ΑΕΠ πέραν του οποίου αναμένεται να εμφανιστούν μακροοικονομικές ανισορροπίες.
28. Η μείωση του ποσοστού ανεργίας υποκρύπτει το γεγονός ότι η κατάσταση στην αγορά εργασίας παραμένει δυσμενής για τον κόσμο της εργασίας. Το ποσοστό ανεργίας και υποαπασχόλησης (μεθοδολογία Bureau of Labor Statistics των ΗΠΑ), το οποίο ενδιαφέρει τους εργαζόμενους από την άποψη της οικονομικής δυσπραγίας την οποία υφίστανται λόγω της κρίσης, είναι κατά πολύ υψηλότερο από το τρέχον ποσοστό ανεργίας: Κατά την διετία 2013-2014, ένα στα τέσσερα άτομα που συμμετείχαν στο εργατικό δυναμικό ή βρίσκονταν στις παρυφές του, ήταν άτομα που επεδίωκαν ή επιθυμούσαν να εργαστούν και αναγκάζονταν να βρίσκονται σε κατάσταση ανεργίας ή υποαπασχόλησης. Κατά το 2017, παρέμεναν σε κατάσταση ανεργίας ή υποαπασχόλησης ένα στα πέντε άτομα που συμμετέχουν στο εργατικό δυναμικό ή βρίσκονται στις παρυφές του και επιδιώκουν ή επιθυμούν να εργαστούν (έναντι ενός στα τέσσερα άτομα το 2013-2014).

29. Η ακούσια υποαπασχόληση (δηλαδή η ακούσια μερική απασχόληση) παρουσίασε στη διάρκεια της κρίσης αύξηση της τάξης των 26 χιλιάδων μισθωτών αλλά παρουσίασε βελτίωση με την ανάκαμψη της οικονομίας (2015:1-2017:2).
30. Η ακούσια υποαπασχόληση και οι αποθαρρημένοι άνεργοι είναι δύο μερίδες του εργατικού δυναμικού που υπήρχαν μεν πριν το 2008 αλλά ως οριακές περιπτώσεις. Στη διάρκεια της κρίσης αναδείχθηκαν σε σημαντικές μερίδες του εργατικού δυναμικού οι οποίες τοποθετούνται στην ενδιάμεση ζώνη που βρίσκεται μεταξύ απασχόλησης, ανεργίας και αεργίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα περίπου 1/5 του εργατικού δυναμικού να βρίσκεται σε κατάσταση ανεργίας, αποθάρρυνσης και μη ηθελημένης υποαπασχόλησης. Η μακροχρόνια ανεργία, μετά τη ραγδαία άνοδό της, που άρχισε το 2008, έχει σταθεροποιηθεί από το 2014 περίπου στο 45% της συνολικής ανεργίας. Ένα μέρος του αποθαρρημένου εργατικού δυναμικού της χώρας το οποίο δεν καταγράφεται ως τέτοιο, περιλαμβάνεται στην μεταναστευτική ροή από την Κύπρο προς το εξωτερικό.
31. Ενώ η μετανάστευση Κυπρίων φαίνεται να αφορά, σε μεγάλο βαθμό, νέους μορφωμένους, εκπαιδευμένους ή με δεξιότητες, η εισροή πιθανότατα αφορά λιγότερο ειδικευμένους εργαζόμενους. Συνηγορεί σε αυτήν την εκτίμηση το γεγονός ότι οι αυξήσεις της απασχόλησης που πραγματοποιήθηκαν στην Κύπρο, κατά την τρέχουσα ανάκαμψη, αφορούσαν σε επαγγέλματα μεσαίας και χαμηλής ειδίκευσης, σε υπάλληλους γραφείου, υπηρεσιών και πωλήσεων, ενώ υπήρξε μείωση των εργαζομένων σε επιστημονικά επαγγέλματα (αλλά και στα επαγγέλματα ειδικευμένων εργατών).
32. Για τους Κυπρίους που μεταναστεύουν, είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι εγκαταλείπουν τη χώρα επειδή είναι αποθαρρημένοι και επομένως η εκροή εργατικού δυναμικού ακυρώνει εν μέρει την μείωση που παρουσιάζουν οι δείκτες ανεργίας. Με απλούστερη διατύπωση, η μείωση που παρουσιάζεται στους δείκτες ανεργίας, ανάγεται μεταξύ άλλων και στην μετανάστευση εργατικού δυναμικού.
33. Κατά το 2016 (τελευταίο έτος για το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία) το 25% των πιο εύπορων πολιτών ιδιοποιήθηκε το 47% του εισοδήματος. Στην άλλη άκρη της κατάταξης, το 25% των λιγότερο εύπορων ιδιοποιήθηκε μόλις το 11% του εισοδήματος. Το 50% του πιο εύπορου πληθυσμού ιδιοποιήθηκε το 72% του εισοδήματος, ενώ το 50% των λιγότερο εύπορων μόλις το 28% του εισοδήματος.
34. Στην κατάταξη των χωρών ανάλογα με την ένταση της αναδιανομής υπέρ των πλουσιότερων, η Κύπρος μοιράζεται μία από τις πρώτες θέσεις. Το εισόδημα των 20% πιο πλούσιων ανερχόταν πριν την κρίση σε 4,5 φορές το αντίστοιχο εισόδημα των 20% πιο φτωχών. Η αναλογία αυξήθηκε στη διάρκεια της κρίσης και ανερχόταν σε 5,5 κατά το 2016.
35. Οι εισοδηματικές ανισότητες στην Κύπρο κατά το 2009 είχαν μια ενδιάμεση (14η) θέση μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2016, αντιθέτως, η Κύπρος καταλάμβανε την ένατη θέση υψηλότερης εισοδηματικής ανισότητας μεταξύ των 28 χωρών της ΕΕ.
36. Το 17,5% των μισθωτών επαπειλούνταν από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό το 2016 έναντι 13,0% το 2009. Αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι υπάρχει και στην Κύπρο, όπως και στις περισσότερες άλλες χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, μια ιδιαίτερη κατηγορία εργαζόμενων φτωχών, οι οποίοι, μολοντί εργαζόμενοι βρίσκονται σε κατάσταση φτώχειας επειδή οι αμοιβές τους είναι χαμηλές.

37. Κατά το 2016, βρισκόταν σε κατάσταση *σοβαρής υλικής στέρησης* το 12,5% του πληθυσμού, έναντι 9% το 2008. Η υλική στέρηση είναι κατάσταση που αφορά σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό όσους συμπλήρωσαν κατά μέγιστο την δευτεροβάθμια εκπαίδευση τριών ετών.
38. Ο Δείκτης Κοινωνικής Δικαιοσύνης του Bertelsmann Stiftung κατασκευάζεται με βάση 44 επιμέρους δείκτες που αναφέρονται στην αγορά εργασίας, την φτώχεια και την υλική στέρηση, την πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην υγεία, την κοινωνική συνοχή κ.ά. Στην κατάταξη των 28 χωρών της ΕΕ με βάση τον Δείκτη Κοινωνικής Δικαιοσύνης, η Κύπρος καταλαμβάνει την 21η χειρότερη θέση.
39. Το πρωτογενές ισοζύγιο του δημοσίου, που είναι το ισοζύγιο πριν από τις πληρωμές των τόκων, ως ποσοστό του ΑΕΠ παρέμεινε αρνητικό από το 2009 έως και το 2014. Από το 2015 έχει καταστεί θετικό και ανήλθε κατά το 2017 σε 3,5 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ.
40. Το πρωτογενές ισοζύγιο του δημοσίου δεν περιλαμβάνει τους τόκους πλην όμως περιλαμβάνει ένα τμήμα που μεταβάλλεται ανάλογα με τις διακυμάνσεις της παραγωγής κατά τις διάφορες φάσεις του οικονομικού κύκλου. Το τμήμα αυτό, αποτελεί την συγκυριακή (ή κυκλική) συνιστώσα του ισοζυγίου, έχει πρόσκαιρο και ευμετάβλητο χαρακτήρα και συσκοτίζει τις μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες τάσεις μεταβολής του πρωτογενούς δημοσιονομικού ισοζυγίου. Πολύ συχνά, αν όχι πάντα, αποτελεί την αιτία αδικαιολόγητης αισιοδοξίας, διότι πίσω από τις συγκυριακές ικανοποιητικές επιδόσεις του τρέχοντος ισοζυγίου μπορεί να αποκρύπτονται διαρθρωτικές αδυναμίες. Εκτός από την κυκλική συνιστώσα του ισοζυγίου, συσκοτίζουν το τρέχον ισοζύγιο και τα έκτακτα έσοδα ή έξοδα που πραγματοποιούνται από το δημόσιο εφάπαξ για ειδικούς σκοπούς, και ως εκ τούτου δεν πρόκειται να επαναληφθούν στο μέλλον. Επομένως, προκειμένου να καταγράψει το δημοσιονομικό ισοζύγιο την κατεύθυνση και την πορεία της δημοσιονομικής πολιτικής, είναι χρήσιμο να εξαλειφθούν οι στρεβλώσεις στην εικόνα του δημοσιονομικού ισοζυγίου που δημιουργούνται, αφενός από τα έσοδα και τα έξοδα που σχετίζονται με τις οικονομικές διακυμάνσεις, και αφετέρου από τα έκτακτα, εφάπαξ έσοδα ή έξοδα. Για τον λόγο αυτό, καλό είναι να τα αφαιρούμε αυτά από το ισοζύγιο και να υπολογίζουμε το *διαρθρωτικό πρωτογενές ισοζύγιο*. Το ισοζύγιο αυτό, στην περίπτωση της τρέχουσας ανάκαμψης της οικονομίας, υπολογισμένο πριν από τη πληρωμή των τόκων, παρουσιάζει συνεχή μείωση από το 2015 έως σήμερα και θα προσεγγίσει πλέον μηδενικά επίπεδα κατά το 2018.
41. Η χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας, εάν συνεχιστεί κατά το 2019 πιθανότατα θα οδηγήσει σε διαρθρωτικό έλλειμμα. Το έλλειμμα αυτό θα καλυφθεί ίσως από τα καθαρά έσοδα που προκαλεί η ανοδική φάση του οικονομικού κύκλου.